

МИНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

РОМАНОВА ЮЛІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА

УДК 159.953.5

**ЦІННІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі психології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Наукові керівники:

доктор психологічних наук, професор

Пов`якель Надія Іванівна

кандидат психологічних наук, професор

Долинська Любов Василівна,

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, Інститут філософської освіти і науки, завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор

Шевченко Наталія Федорівна,

Державний вищий навчальний заклад

«Запорізький національний університет»,

завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності;

кандидат психологічних наук, доцент

Панчук Наталія Петрівна,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

доцент кафедри психології освіти.

Захист відбудеться «17» вересня 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «14» серпня 2014 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В.У. Кузьменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Посилена увага у теорії та практиці психології до аналізу професійного мислення фахівця гуманітарного спрямування як найважливішої професійно важливої якості спеціаліста зумовлена складними та швидкоплинними політичними, соціально-економічними, культурними перетвореннями в Україні на початку третього тисячоліття, всебічною інтелектуалізацією праці і, як наслідок, посиленням її інформаційної складової, суспільними запитами на виховання конкурентно спроможного фахівця, необхідністю творчого зростання особистості працівника, запровадженням у повсякденну практику життя філософії людиноцентризму, стрижнем якої є принципи гуманізму.

Попри нетривалу історію існування поняття «професійне мислення» є чимало наукових розвідок, присвячених вивченню цього феномена. У роботах таких дослідників, як: Б.М. Теплов, Ф.Н. Гоноболін, Д.Н. Завалішина, М.М. Кашапов, Ю.К. Корнілов, А.К. Маркова, Дж. Барон, Д. Халперн, Д. Кахнеман та ін. приділяється увага специфічним особливостям функціонування професійного мислення, обумовленого різними видами професійної діяльності, що є переконливим свідченням зацікавленості вчених проблемою осмислення професійного зростання людини, зумовленої посиленням визнання цінності професійних знань, умінь інформаційним суспільством.

У сучасній українській психологічній науці проблема психологічного мислення ґрунтовно досліджувалася у наукових працях таких відомих вчених, як: Л.А. Києнко-Романюк, А.Б. Коваленко, І.Д. Пасічник, Н.І. Пов`якель, М.Л. Смульсон, С.О. Терно, Ю.М. Швалба тощо. Окремі аспекти даної теми, зокрема, властивості мислення, необхідні для професійної діяльності психолога, функціонування професійного мислення як компонента операційної системи професійної свідомості, формування та динаміка професійного мислення на різних етапах професіоналізму, вияв умов, факторів, що позитивно впливають на цей процес, роль мислення у формуванні професійно важливих якостей психолога знайшли відображення у дисертаційних дослідженнях Д.Є. Белової, Л.Л. Жердецької, Л.В. Лежніної, Н.М. Макаренко та ін., монографіях В.П. Андрінова, М.А. Холодної, наукових статтях багатьох авторів, наприклад, Т.Є. Гури, Н.П. Локалової, В.М. Чернобровкіна, Л.Ф. Щербини тощо.

Логіка дослідження змушувала багатьох авторів, які, не маючи за основну мету вивчення безпосередньо феномена професійного мислення, все ж таки зверталися до аналізу окремих його аспектів.

Проте аналіз наукової літератури з проблеми професійного мислення психологів дозволяє визнати, що попри наявну значну зацікавленість з боку вчених даною тематикою, фактично поза увагою залишається особистісна обумовленість професійного мислення, його ціннісна складова, яка, на нашу думку, недостатньо представлена у сучасних дослідженнях. Мисленнєва діяльність фахівця з психології у науковій літературі досліджувалась переважно як інтелектуальна діяльність М.В. Бадаловою, Т.В. Бушуєвою, Т.С. Лисянською, М.С. Іоновою, М.О. Холодною

тощо. Її ціннісна ж складова виявилася немов би винесеною за межі професійного мислення психолога та досить часто розглядалася незалежно від нього, зокрема, як утворення, що виступає обов'язковим чинником функціонування фахівця. Цінності та ціннісні орієнтації ґрунтовно досліджуються як елементи структури особистості фахівця у процесі його професійного становлення О.Ф. Бондаренко, Л.В. Долинською, З.С. Карпенко, Д.О. Леонтьєвим, Н.П. Максимчук, В.М. Мицько, М.С. Пряжніковим, С.О. Ставицькою, Н.Ф. Шевченко, Н.В. Чепелевою, М.С. Яницьким тощо. Між тим, саме ціннісна складова багато у чому зумовлює уміння фахівця-психолога працювати із власним внутрішнім світом, що у західній психології отримало назву «метанавички» чи «уміння духу» (Р. Мей), розвиток якого сприятиме як професійному, так і особистісному зростанню спеціаліста.

Соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення в психологічній науці й зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Ціннісні детермінанти розвитку професійного мислення майбутніх психологів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідних робіт Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за науковим напрямом: «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів». Тема дисертації затверджена Вченою Радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 7 квітня 2011р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі педагогічних та психологічних наук НАПН України (протокол № 5 від 24 травня 2011р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально вивчити вплив ціннісних складових на розвиток професійного мислення майбутніх психологів та визначити шляхи їх актуалізації в процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження в основу дисертаційного дослідження покладено **припущення** про те, що професійне мислення майбутнього психолога є складним багаторівневим утворенням, кожний із складових компонентів якого несе власне смислове навантаження при його формуванні та відповідає за ефективне вирішення психологічних завдань; безпосередній вплив на розвиток мислення фахівця здійснює система цінностей, ціннісних орієнтацій та ціннісних смислів, цілеспрямована оптимізація яких в процесі професійної підготовки сприяє підвищенню рівня професійного мислення.

Обрана мета зумовила такі **завдання дослідження**:

1. На основі теоретико-методологічного аналізу визначити основні концептуальні підходи до вивчення феномена професійного мислення, здійснити аналіз його формування і функціонування залежно від фахової спрямованості майбутнього професіонала та виявити особливості професійного мислення майбутніх психологів.

2. Обґрунтувати структуру, критерії, показники, рівні сформованості компонентів професійного мислення майбутніх психологів та з'ясувати специфіку їх взаємозв'язків у загальній структурі професійного мислення майбутніх фахівців.

3. Виявити психологічні особливості та динаміку розвитку ціннісних детермінант професійного мислення майбутніх психологів; створити емпіричну модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів.

4. Обґрунтувати, розробити та апробувати програму розвитку професійного мислення майбутніх психологів засобами оптимізації їх ціннісної сфери.

Об'єкт дослідження – професійне мислення майбутніх психологів.

Предмет дослідження – ціннісні детермінанти професійного мислення майбутніх психологів.

Методи дослідження. Надійність і вірогідність отриманих даних забезпечувалася використанням: *теоретичних методів* дослідження (науковий аналіз психологічних першоджерел, порівняння, узагальнення та систематизація даних теоретичних й експериментальних досліджень); *емпіричних методів* дослідження (спостереження, бесіди, анкетування, аналіз результатів діяльності, тестування, моделювання, констатувальний та формувальний експерименти); *методів статистичного аналізу* (кореляційний, факторний та дисперсійний, що дозволили визначати достовірність установлених закономірностей, а також застосований у формувальній частині експерименту непараметричний Т - критерій Вілкоксона (T-Wilcoxon)). Статистична обробка даних здійснювалася методами комп'ютерної обробки експериментальних результатів програмами SPSS 17.0 for Windows. Для виводу всіх даних дослідження у графічну форму (діаграми, рисунки) використана програма Excel for Windows (версія 2010).

З метою виявлення особливостей формування та функціонування професійного мислення майбутніх фахівців з психології на різних етапах дослідження було використано комплекс психодіагностичних методик. Для визначення ступеня сформованості *ціле-мотиваційного компонента* застосовано: *методику О.В. Карпова* з розвитку рефлексивності як психологічної якості особистості; *методику К. Замфір в модифікації А. Реана* для діагностування мотивації професійної діяльності особистості; *опитувальник О.О. Карманова ЦЗР (ціль – засіб – результат)* для визначення спрямованості особистості у власній діяльності; *орієнтаційну анкету Б. Басса в адаптації А. Верещагіної* для визначення загальної спрямованості особистості; *методику О.Ф. Потьомкіної «Діагностика соціально-психологічних установок особистості у сфері мотивацій і потреб»* для визначення соціальної спрямованості особистості; *методику М. Рокіча «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій»* для визначення світоглядних орієнтирів особистості.

Для визначення ступеня сформованості *функціонально-операційного компонента* професійного мислення майбутніх психологів використано: *тест структури інтелекту TSI Р. Амтхауера* (зокрема, субтести 1-4) для виміру складових вербального інтелекту студентів; *методику Е. Лачінса* для дослідження впливу інтелектуальної установки на процес вирішення нескладних завдань, а саме: на виявлення гнучкості – ригідності мисленнєвих процесів.

Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Інститутів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій, Інституту філософської освіти і

науки) . У дослідженні брали участь студенти (загальний обсяг – 247 респондентів) I, IV, V курсів різних форм навчання (денної, вечірньої, заочної).

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягають у тому, що:

- *вперше* здійснено теоретико-експериментальний аналіз професійного мислення майбутніх психологів, визначено структуру та обґрунтовано критерії виділення її компонентів (функціонально-операційний – загальноінтелектуальна освіченість особистості, гнучкість мисленнєвих процесів; змістовий – обсяг професійних знань, досконалість практичних навичок та умінь; ціле-мотиваційний – професійна рефлексія, мотивація професійної діяльності, спрямованість особистості); виявлено показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку кожного з компонентів професійного мислення у майбутніх психологів; з'ясовано специфіку їх взаємозв'язків у даному процесі; визначено психологічні особливості ціннісної складової мисленнєвої діяльності студентів-психологів та відстежено динаміку розвитку п'яти провідних детермінант (факторів) ціле-мотиваційного компонента (прагматичний, егоцентричний, самоактуалізуючий, пізнавальний, конформістський) їх професійного мислення; експериментально доведено вплив ціннісних детермінант ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів на його розвиток у цілому; розроблено емпіричну модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів; обґрунтовано, розроблено та апробовано програму розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх фахівців-психологів засобами оптимізації його ціннісних детермінант;

- *поглиблено й уточнено* зміст понять «професійне мислення психолога», «ціннісні детермінанти», «ціннісні орієнтації»;

- *набули подальшого розвитку* знання про специфіку професійного мислення майбутніх психологів, а також рекомендації щодо його формування та розвитку під час навчання у вищій школі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що структурований і апробований у дисертаційному дослідженні психодіагностичний комплекс та авторська програма розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів засобами оптимізації ціннісної сфери особистості можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів при підготовці майбутніх психологів як у вигляді окремого спецкурсу, так і базових курсів із загальної психології, психології особистості, вступу до спеціальності, а також у гуртковій роботі, тренінгах тощо. Отримані результати дають можливість викладачам вищих навчальних закладів освіти удосконалити методи педагогічного впливу на процес становлення особистості студента та оптимізувати розвиток його ціннісної сфери, починаючи з ранніх етапів професійного становлення.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки і практичні рекомендації були оприлюднені автором та отримали схвалення: на третій Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічний супровід фахової підготовки та підвищення кваліфікації особистості в умовах трансформації освіти» (м. Київ, 2011р.); на третій

Міжнародній науково-практичній конференції «Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти» (м. Київ, 2012 р.: до 5-річчя ІСПУ НПУ імені М.П. Драгоманова); на щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни» (м. Київ, 31 травня 2012 р.); на щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Модернізація державного управління та європейська інтеграція України» (Київ, 25 квітня 2013р); на міжнародній науково-практичній конференції «Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи» (м. Суми, 23 лист. 2012 р.); на звітно-наукових конференціях викладачів та аспірантів НПУ імені М.П. Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (м. Київ, 2011, 2012, 2013, 2014 рр.); на засіданнях кафедри політико-психологічних проблем суспільного розвитку та кафедри психології НПУ імені М.П. Драгоманова.

Результати дисертації *впроваджено* автором у навчально-виховний процес підготовки майбутніх фахівців з психології Міжрегіональної академії управління персоналом (Довідка № 835 від 22.04.14 р.), Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Довідка № 01-10/917 від 24.04.14р.), Інституту філософської освіти та науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Довідка № 01-10/916 від 24.04.14р.).

Публікації. Зміст і результати теоретичного та експериментального дослідження відображено у 12 публікаціях автора, зокрема: шести одноосібних статтях у наукових фахових виданнях, з них одна – у зарубіжному виданні; чотирьох – у матеріалах науково-практичних конференцій (тези); одній статті – у іншому виданні та одній – у розділі колективної монографії.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (238 найменування, з яких 11 іноземними мовами), додатків на 24 сторінках. Основний зміст дисертації викладено на 181 сторінці. Робота містить 9 таблиць та 24 рисунки на 20 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми дослідження, проаналізовано стан наукової розробки даної проблеми; визначені мета, основні завдання, припущення, об'єкт та предмет дисертаційної роботи, методи дослідження; окреслені зв'язки роботи з науковими планами, програмами, темами; сформульовані елементи наукової новизни дослідження; подано теоретичне і практичне значення роботи; наведена інформація щодо апробації та впровадження результатів дисертації; представлені відомості про публікації результатів дослідження у наукових виданнях, обсяг та структуру дисертаційного дослідження.

У першому розділі «Теоретичні підходи до вивчення ціннісних детермінант розвитку професійного мислення майбутніх психологів», присвяченому теоретико-методологічному аналізу проблеми професійного мислення психологів, досліджується науковий статус поняття «професійне мислення», розглядаються основні концепції та джерельна база дослідження

феномена професійного мислення психологів, обґрунтовується компонентна структура професійного мислення фахівців з психології.

Показано, що проблема мислення є однією із найдавніших в історії людства, попри це поняття «професійне мислення» уведене у науковий обіг у другій половині ХХ ст. і набуло особливо широкого застосування у зв'язку з об'єктивною інтелектуалізацією та ускладненням праці, якими супроводжується становлення інформаційного, «знаннєвого» суспільства, потребою компетентного професіонала. Під поняттям «професійне мислення» розуміється мислення професіонала конкретної галузі, тобто фахово-професійне мислення під кутом зору специфіки фаху, роду діяльності, класів завдань, технологій їх вирішення. При цьому професіоналізм мислення обмежується критеріями та межами відповідної професії, специфікою професійної діяльності та мірою успішності її виконання. Так, констатується підвищений інтерес представників сучасної психологічної науки до вивчення феномена професійного мислення, пов'язаного з конкретною професією: педагогічного, технічного, медичного, математичного, військового та інших напрямів, також подається аналіз окремих досліджень професійного мислення щодо його фахових різновидів (В.П. Андронов, С.В. Алексеєва, Р.О. Берулава, Н.В. Дерев'янка, М.М. Кашапов, Ю.М. Кулюткін, В.Є. Луньов, О.М. Столяренко, Дж. Барон, Д. Халперн, Д. Кахнеман та ін.).

Актуальними для наукових розвідок є проблеми формування основних характеристик професіоналізму, шляхів його досягнення, співвідношення професіоналізму та зрілості, підготовки професіоналів екстра-класу, здатних креативно мислити, виконувати неординарні завдання, орієнтуватися у масивах інформації, оптимально поводити себе у екстремальних ситуаціях. Аналіз стану сучасної наукової літератури з проблеми професійного мислення (йдеться про праці Л.С. Виготського, Д.Б. Завалішиної, Л.В. Засекіної, Н.П. Локалової, О.М. Краснорядцевої, Ю.М. Кулюткіна, О.В. Лопанової, В.О. Моляко, Н.І. Пов'якель, Б.М. Теплова, К. Беніган, П. Ізен, А. Мурес, Дж. Вілкоксон та ін.) засвідчує актуальність таких проблем: змісту та обсягу поняття «професійне мислення», його рівнів і складових, формування та ієрархічного розвитку професійного мислення спеціаліста на різних етапах професіоналізації, виявлення соціокультурних умов, які б сприяли позитивному впливу на такі процеси.

Проблема професійного мислення найчастіше досліджувалась фахівцями через призму особливостей прояву самого мислення. Так, за характером функціонування мислення розглядалося М.Я. Басовим, Г. Богеном, К. Бюлером, Л.С. Виготським, В. Келером, Г.С. Костюком, Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейном як теоретичне, що спрямоване на пізнання та узагальнення властивостей предмету мислення. Особлива увага у дисертації звернута на праці авторів, що роблять акцент на дослідженні мислення, безпосередньо пов'язаного з практикою – практичного мислення: Ю.К. Корнілова, Б.Ф. Ломова, Д.О. Ошаніна, К.К. Платонова, В.Д. Шадрикова, а також творчого, критичного мислення: Д.Б. Богоявленської, Д.В. Вількєєвої, І.П. Калошиної, Ю.М. Кулюткіна, Л.М. Мітіної, Н.І. Пов'якель, Я.О. Пономарьова, В.В. Рибалки та ін., що слугують надійною методологічною основою для комплексного дослідження феномена професійного мислення

психологів, яке визначається нами на основі теоретичного узагальнення як специфічна мисленнєва діяльність фахівця з психології, пов'язана з глибинними (прихованими) механізмами функціонування підсвідомості особистості, вмінням вибрати оптимальний спосіб вирішення психологічних завдань, прогнозувати перспективи, можливості реалізації та психологічні наслідки їх ефективного розв'язання.

Спираючись на концепцію Н.І. Пов'якель, в якій визначено ціннісну, емоційно-вольову, особистісну, інтелектуальну та операціонально-технологічну підструктури професійного мислення психолога-практика, що відзначаються певними психологічними властивостями, домінуючою сферою саморегуляції, характером базових професійних умінь, ключових психологічних механізмів, та, беручи до уваги наукові положення Л.Р. Желілової і В.В. Денисенко про визначення мотиваційного, змістовно-операційного та рефлексивно-самооцінного компонентів професійного мислення вчителів, дисертантом виокремлено узагальнену трикомпонентну структуру професійного мислення психолога, яка складається з *функціонально-операційного, змістового та ціле-мотиваційного компонентів*. При цьому функціонально-операційний компонент відтворює загальноінтелектуальний рівень особистості; змістовий компонент презентований наявністю та ступенем розвиненості професійних знань та вмінь; ціле-мотиваційний компонент відображає розвиток ціннісної сфери особистості та виконує спонукальну функцію мислення.

На підставі аналізу виділених компонентів зроблено висновок про те, що своєрідність професійних завдань потребує від майбутнього фахівця-психолога оволодіння певними характеристиками, компетенціями, що визначені у дисертації як професійно важливі якості, до яких належать індивідуально-психологічні особливості індивіда; моральні якості та цінності; професійні компетенції. Серед таких компетенцій виокремлено роль професійного мислення психолога, яке обумовлено особистісними детермінантами, такими, як: мотивація, спрямованість, установки, цінності, що є визначальними, значущими, вирішальними у поведінковій стратегії особистості. Проведений аналіз та узагальнення наукової літератури дозволили зробити припущення, що саме ці детермінанти впливають на вибір стратегії та засобів продуктивного вирішення завдань і, як наслідок, обумовлюють та активізують розвиток мисленнєвої діяльності психолога. Означені теоретичні положення покладені дисертантом в основу емпіричного дослідження особливостей розвитку професійного мислення майбутніх психологів.

У другому розділі «Експериментальне дослідження особливостей професійного мислення майбутніх психологів» сформульовано основні завдання констатувального етапу дослідження, проведено діагностику професійного мислення психологів з метою вияву особливостей та динаміки розвитку основних компонентів цього феномена та їх взаємозв'язків.

У констатувальному етапі дослідження приймали участь студенти-психологи (загальний обсяг – 247 респондентів) I, IV, V курсів різних форм навчання (денна, вечірня, заочна) Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Виходячи з основної мети дослідження та конкретизованої мети його

констатувальної частини, були окреслені наступні завдання:

1. Визначити основні показники компонентів професійного мислення психологів.

2. Провести експериментальне дослідження психологічних особливостей розвитку структурних компонентів професійного мислення та рівнів його сформованості у студентів-психологів.

3. З'ясувати специфіку взаємозв'язків кожного із окреслених компонентів у загальній структурі професійного мислення майбутніх фахівців-психологів.

Теоретичний аналіз компонентів професійного мислення психолога дозволив визначити основні його показники, а саме: у *функціонально-операційному* – рівень розвитку мисленнєвих дій, структуру операційного складу інтелекту, особливості інтелектуальної діяльності фахівця, здатність до знаходження оптимального варіанту вирішення фахових проблем; у *змістовому* – показник академічної успішності, ступінь сформованості практичних навичок та вмій, обсяг володіння професійно необхідною інформацією, якість усвідомлення та застосування на практиці професійної інформації; у *ціле-мотиваційному* – усвідомлення здійснення професійної діяльності, рівень розвитку рефлексивності особистості, адаптованість до виконання професійних запитів, мотивацію професійної діяльності, показники цінності професійної діяльності як такої, спрямованість особистості.

Діагностика **функціонально-операційного компонента** професійного мислення психологів дозволила об'єднати узагальнені критерії визначеного компонента в один фактор з одноіменною назвою (функціонально-операційний), а також виділити рівні розвитку цього фактора у студентів-психологів різних курсів навчання, встановивши переважання *високого* рівня розвитку у майбутніх психологів IV курсу, що є свідченням належного рівня сформованості поняттєвого логічного мислення студента, гнучкості мисленнєвих процесів, високого загальноінтелектуального рівня особистості; *середнього* – у респондентів V курсу, проявом якого є здатність до нестереотипного способу поведінки особистості, недостатньо стійке функціонування розумових операцій при високому ступені їх сформованості; *низького* рівня розвитку даного фактора у студентів I курсу, що відображає стереотипність мисленнєвої поведінки, нездатність змінювати обрану стратегію, нерозвиненість інтелектуальних операцій.

Діагностика розвитку **змістового компонента** професійного мислення майбутніх фахівців з психології, попри неможливість встановлення кількісних показників рівнів розвитку даного компонента у зв'язку з його об'єктивними характеристиками, дозволяє констатувати достатньо *високий* рівень розвитку даного компонента у студентів V курсу, про що свідчать ґрунтовні, всебічні знання, належним чином сформовані практичні навички та вміння, виражена готовність вживати їх на практиці, що відображено високими показниками академічної успішності їх носіїв; *середній* – у респондентів IV курсу, презентований достатнім обсягом знань, а також практичних навичок та вмій, які відображені середніми показниками успішності їх носіїв та *низький* у першокурсників, який виражається неглибокими, поверхневими знаннями, недостатньою сформованістю необхідних для професійної діяльності практичних навичок та вмій. Дослідженням

встановлено тісний взаємозв'язок між усіма наявними показниками даного компонента, результатом чого є цілісне інтегральне утворення, якому була надана назва «когнітивний фактор».

Дослідження **ціле-мотиваційного компонента** професійного мислення майбутніх психологів шляхом проведення процедури факторного аналізу дозволило виділити п'ять факторів, які пояснюють 53% внесків у загальну дисперсію. Кожному із визначених факторів було надано власну назву та інтерпретовано за змістом тих показників, які мали у конкретному факторі найбільші факторні навантаження, отримані ортогональним методом обертання Varimax.

Так, *прагматичний фактор* уособлює нахил до практичного вирішення завдань, здатність цінувати користь та якість вище за зовнішні обставини, вміння правильно планувати та реалізовувати обрану стратегію поведінки, проте негативним його проявом є такі показники, як: особистісна користь, спрямованість виключно на матеріальні статки, ознаки егоїзму, бажання та можливість впливати на події тощо. Дослідження прагматичного фактора ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів показує, що останній розвивається нерівномірно, отримані дані фіксують зовсім незначну розбіжність між студентами I та IV курсів, а між студентами I та V і IV та V курсів – максимальну. Найвищі показники розвитку прагматичного фактора спостерігаються у п'ятикурсників.

Егоцентричний фактор відображає нездатність особистості змінювати власну пізнавальну позицію до певного об'єкту, зосередженість на власних цілях, задоволення зовнішніх потреб, прагнення уникати можливих неприємностей, напруження, покарань або критики. Такі характеристики, що уособлюють егоцентричний нахил майбутнього фахівця, не сумісні з повноцінною емпатією, яка є однією з найважливіших професійних якостей особистості психолога. На основі отриманих результатів фіксується поступове зменшення вагомості даного фактора в ціле-мотиваційному компоненті та значна розбіжність його прояву між студентами I і IV курсів та між студентами I і V курсів; при цьому, між студентами IV і V курсів ці відмінності майже несуттєві. Поясненням такої особливості є переорієнтація спрямованості студентів, яка відбувається протягом навчання – якщо на початку оволодіння професією студенти були зосереджені переважно на собі, а спілкування більшою мірою відбувалося заради спілкування, а не з метою взаємодії, то наприкінці навчання їхні професійні орієнтири зазнають змін, для них стає важливішою інша спрямованість (наприклад, спрямованість на оточення, спрямованість на справу тощо), про що свідчать відповідні показники.

Самоактуалізуючий фактор у даному дослідженні інтерпретовано як прагнення до реалізації потенційних можливостей, здібностей і талантів. Самоактуалізація є вершиною розвитку мотиваційної структури особистості, у процесі якої формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та результат досягнення провідних життєвих та професійних цілей особистості. Самоактуалізуючий фактор ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів у своєму розвитку зазнає особливих змін на середньому рівні у сторону збільшення його для студентів IV та V курсів. При цьому констатується низький рівень розвитку згаданого фактора у

психологів I курсу. Зміни, які відбуваються у розвитку самоактуалізуючого фактора, свідчать про динаміку зростання у студентів протягом навчання внутрішнього типу мотивації, яка впливає на зацікавленість майбутніх фахівців змістом їх професійної діяльності, спрямовуючи особистість на працю задля досягнення позитивного результату діяльності.

Пізнавальний фактор відображає наявність активного особистісного пошуку, вибірковості у підборі засобів та способів поведінки особистості, прагнення до незалежності та неупередженості при виконанні професійної діяльності. Аналіз динаміки розвитку пізнавального фактора ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів показує зростання вагомості проявів даного фактора у студентів від I до V курсів, що пояснюється пізнавальною активністю студентів незалежно від етапу навчання у вищому навчальному закладі, яка супроводжує будь-яку дію мисленнєвого акту, а її прояви мають місце під час засвоєння, відтворення та практичного застосування знань.

Конформістський фактор інтерпретовано як свідоме намагання особистості уникати відповідальності за результати своєї діяльності, пристосування до обставин, прояв намірів орієнтуватися на стандарти поведінки та готові рішення. Позитивною стороною прояву цього фактора є налаштованість на процес співпраці та взаємодії при виборі конструктивних цілей. Експериментальні дані прояву даного фактора фіксують його значне зростання у студентів-п'ятикурсників. Відмічаючи найменше факторне навантаження конформістського фактора у загальній дисперсії, все ж таки явно простежується тенденція до абсолютного вибору займати пасивну, пристосовницьку позицію при вирішенні професійних завдань, що, в свою чергу, призводить до зміни ціннісних орієнтацій та установок у студентів. Такі тенденції носять системний характер та слугують відображенням умонастроїв сучасного українського суспільства.

Результати констатувального етапу дослідження професійного мислення майбутніх психологів презентовано у Табл. 1.

Таблиця 1.

**Динаміка розвитку професійного мислення майбутніх психологів
(дані представлені у %)**

Компонент професійн. мислення	Фактор	Рівні розвитку								
		низький			середній			високий		
		Курси навчання								
		I	IV	V	I	IV	V	I	IV	V
Функц.-операц.	<i>Функціон.-операційний</i>	54,5	19,3	26,2	40,2	19,5	40,3	7	60,7	32,3
Змістов.	<i>Когнітивний</i>	100	3,5	0	0	96,5	0	0	0	100
Ціле-мотивац.	<i>Прагматичний</i>	34,1	42,7	23,2	35,4	30,5	34,1	32,9	27,1	40,0
	<i>Егоцентричний</i>	24,4	47,7	27,9	32,1	18,5	49,4	46,4	32,9	20,7
	<i>Самоактуалізуючий</i>	44,6	24,1	31,3	25,3	41,0	33,7	32,5	34,9	32,6
	<i>Пізнавальний</i>	37,3	34,9	27,8	36,2	34,9	28,9	28,9	30,1	41
	<i>Конформістський</i>	42,2	33,7	24,1	39,7	42,2	18,1	20,5	24,1	55,4

Експериментальним дослідженням компонентної структури професійного мислення студентів методом рангової кореляції Спірмена встановлені тісні зв'язки між факторами, які були визначені у ході експерименту, та подаються у порядку зменшення статистичної залежності між:

функціонально-операційним та когнітивним факторами ($r=0,379$ при $p\leq 0,01$), що слугує показником актуалізації засвоєння професійної інформації шляхом розвитку загальноінтелектуальних здібностей студента;

когнітивним та конформістським факторами ($r=0,237$ при $p\leq 0,01$), що можна інтерпретувати як негативну динаміку використання отриманих професійних знань, умінь та навичок для уникнення відповідальності та найчастішого застосування стандартних (типових) рішень при виконанні фахової діяльності;

когнітивним та самоактуалізуючим факторами ($r=0,199$ при $p\leq 0,01$) як свідчення реалізації власного потенціалу шляхом засвоєння професійної інформації;

функціонально-операційним та конформістським факторами ($r=0,175$ при $p\leq 0,01$), що може бути показником негативної динаміки послуговуватись встановленими стереотипами при вирішенні професійних завдань та відповідно проявом ригідності мислення;

функціонально-операційним та егоцентричним факторами ($r=-0,176$ при $p\leq 0,01$), які фіксують від'ємну кореляцію, що засвідчує позитивний вплив на формування професійного мислення майбутніх психологів через розвиток операцій аналізу, синтезу, узагальнення, на здатність до змін у системі ціннісних установок особистості;

когнітивним та егоцентричним факторами ($r=-0,171$ при $p\leq 0,01$), що констатує зміни мотиваційної сфери та спрямованості мислення студента шляхом пізнання й самоудосконалення.

У дисертації експериментальним шляхом встановлено недостатній рівень розвитку професійного мислення майбутніх психологів, а також доведено найвагоміший вплив саме ціле-мотиваційного компонента професійного мислення на формування, функціонування та подальший розвиток останнього. При цьому базисом вищезгаданого компонента є ціннісні детермінанти, які представлені прагматичним, егоцентричним, самоактуалізуючим, пізнавальним та конформістським факторами. Це і дає підстави для припущення щодо успішного формування професійного мислення майбутніх психологів шляхом цілеспрямованого впливу на розвиток їх ціннісно-сміслової сфери.

У третьому розділі «**Формування ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів**» обґрунтовано психологічну модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів та презентовано програму розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів шляхом цілеспрямованого впливу на ціннісно-сміслову сферу особистості майбутнього фахівця; наведено якісні та кількісні результати формувального експерименту; проаналізовано динаміку змін ціннісних детермінант зазначеного компонента професійного мислення досліджуваних експериментальної та контрольної груп студентів-психологів.

Узагальнення теоретичних положень, викладених у дисертації, дозволило

припустити, що вдосконалення мисленнєвої діяльності фахівця як основного показника його професійного становлення знаходиться у постійній взаємодії з ціннісним потенціалом особистості та розробити авторську модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів (Рис. 1).



Рис. 1. Модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів.

Наголошено, що процес перетворення мисленнєвої діяльності психолога у його професійне мислення вимагає специфічного спрямування самого процесу освіти, який має за мету не тільки розвиток пізнавальних можливостей для вирішення фахових питань, але й формування ціннісно-мотиваційної основи для самого мислення.

Спираючись на результати констатувального експерименту, дисертантом запропоновано навчальну програму розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів шляхом цілеспрямованого впливу на систему їх цінностей та ціннісних орієнтацій. Методологічним підґрунтям авторської програми розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів стали положення особистісно-орієнтованого підходу до розвитку індивіда як суб'єкта життєвого шляху (Б.Г. Ананьєв, І.Д. Бех, І.С. Булах, Д.О. Леонт'єв, С.Д. Максименко); принцип системності, за допомогою якого професійне мислення майбутніх психологів вивчається як складно структурований об'єкт (К.О. Абульханова-Славська, Я.О. Пономар'єв); принцип розвитку, вимогою якого є вивчення рівневої організації професійного мислення майбутніх психологів у його динаміці (В.П. Андронов, М.В. Бадалова, В.М. Куканова, Н.І. Пов'якель);

принцип цілеспрямованого формування ціннісної сфери особистості психолога як основи його професійного розвитку (В.Г. Панок, М.Л. Смульсон, Ю.М. Швалба, Т.С. Яценко); положення про можливість якісних змін певних сторін особистості за короткий проміжок часу засобами активного соціально-психологічного навчання (О.Г. Біла, І.В. Вачков, Л.В. Долинська, Н.П. Панчук, Т.С. Яценко).

Запропонована програма орієнтована передусім на формування розвинутого психологічного мислення, що допомагає студенту-психологу виховувати у собі почуття толерантності, поваги до думки інших людей, терпимо ставитися до чужих поглядів, вірувань, поведінки, уміння дослухатися до думок опонентів. Програма також сприяє виробленню уміння організовувати у колективі продуктивні горизонтальні відносини за типом «людина – людина» з урахуванням індивідуальних особливостей учасників процесу комунікації, озброює майбутнього психолога різними нарративними методиками, практичними прийомами проведення бесіди, навичками заохочення співрозмовника до вільної розповіді.

Програма складається з двох частин: теоретичної та аксіологічного тренінгу. Теоретична частина формувального експерименту була представлена у вигляді п'яти міні-лекцій, кожна тривалістю одна година, основним завданням яких було набуття студентами базових знань з відповідної психологічної теми («Професійне мислення психологів як цінність», «Спрямованість особистості», «Установка як внутрішня якість суб'єкта», «Мотивація як елемент внутрішнього світу особистості», «Рефлексія як психологічний процес»). Аксіологічний тренінг складається з чотирьох основних блоків, кожен з яких розрахований на чотири заняття тривалістю по дві години, та містить інтерактивні техніки (наприклад, вправа «Серце»), рольові ігри ("Автономізація мотиву"), вправи на оцінку внутрішньоособистих («Точка опори») та групових («Всі – дехто – тільки Я») процесів, вправи на визначення ціннісних орієнтацій індивіда через пріоритетність його дій («Визначення послідовності досягнення мети»), вправи на рефлексію («Минуле. Сучасне. Майбутнє») тощо. Основне завдання тренінгу – активізація ціннісних складових мислення майбутніх психологів. У формувальному експерименті брали участь 46 студентів-першокурсників: 23 особи (експериментальна група) та 23 особи (контрольна група). Загальна кількість годин навчальної програми становила 37 годин (з них: міні-лекції – 5 годин; аксіологічний тренінг – 32 години). Заняття проводилися у формі психологічного гуртка на базі Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М.П. Драгоманова.

Формувальний експеримент включав *діагностичний* (первинний контрольний зріз), *власне формувальний* (впровадження програми розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів шляхом цілеспрямованого впливу на ціннісну сферу особистості) і *підсумковий* (вторинна діагностика після реалізації програми) етапи дослідження. При цьому діагностика професійного мислення майбутніх психологів відбувалася за допомогою методик констатувального експерименту з додатковим залученням методики М. Рокіча «Визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій» для уточнення змістової спрямованості кожного з виділених факторів зазначеного компонента

професійного мислення студентів-психологів.

Результати, отримані внаслідок проведення формувального експерименту, виявили певну динаміку змін складових ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів експериментальної групи (Табл. 2.)

Таблиця 2.

Кількісні показники рейтингу факторів ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів до і після проведення формувального експерименту

Назва	Рейтинг факторів			
	контрольна група		експериментальна група	
	до експер.	після експер.	до експер.	після експер.
Прагматичний фактор	8,60	8,5	8,40	8,32
Конформістський фактор	8,78	8,76	8,47	10,12
Пізнавальний фактор	8,97	8,95	9,09	9,31
Самоактуалізуючий фактор	9,73	9,73	10,22	8,90
Егоцентричний фактор	11,82	11,89	11,59	11,51

На основі проведеного порівняльного аналізу результатів формувального експерименту зроблено висновок про зміни у:

- ієрархії факторів ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів (при цьому найвищий показник розвитку прагматичного фактора ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів виявився притаманним обом групам студентів, причому, як до, так і після впровадження програми, що у цілому відповідає сучасним тенденціям поведінки особистості як члена суспільства за умов загострення кризових явищ та суспільних трансформацій);
- позиціях самоактуалізуючого та конформістського факторів у загальній ієрархії факторів ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів у експериментальній групі (попри їх фактичну незмінність у контрольній групі), що доводить ефективність впливу тренінгової програми, а саме: підтверджує потенційну здатність цілеспрямованого формування такої системи ціннісних орієнтацій, що суттєво впливає на продуктивність мислення, його гнучкість, а також визначає вірогідний характер змісту і результат досягнення провідних життєвих та професійних цілей особистості;
- інших показниках складових ціле-мотиваційного компонента професійного мислення (прагматичний, егоцентричний, пізнавальний) у сторону зменшення факторного навантаження (при цьому зафіксовано мінімальні коливання цих змін), які свідчать про складну, багаторівневу та відносно сталу систему цінностей та ціннісних орієнтацій професіонала, що не здатна зазнавати суттєвих перетворень впродовж невеликого проміжку у часі, враховуючи складність, глибину та багатошаровість її побудови.

У дисертації відтворено остаточну картину результатів формувального експерименту: ціле-мотиваційний компонент професійного мислення майбутніх

психологів є уособленням ціннісних детермінант, що представлені групою факторів, з яких першу сходинку за вагомістю займає прагматичний, другу – самоактуалізуючий, третю – пізнавальний, четверту – конформістський і п'яту – егоцентричний фактор. У дисертації показано, що зафіксована ієрархія цих факторів свідчить про певну специфіку цінностей та ціннісних орієнтацій студентів, яка набуває особливого значення при вирішенні професійних завдань. Зазначимо, що внаслідок цілеспрямованого впливу на розвиток ціле-мотиваційного компонента професійного мислення студентів-психологів відбулися помітні зміни в академічній успішності студентів експериментальної групи, що є свідченням посилення розвитку змістового компонента мислення, а відтак, усього професійного мислення у цілому.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та експериментальне вивчення проблеми впливу ціннісної складової на розвиток професійного мислення майбутніх психологів, визначено структурні компоненти (функціонально-операційний, змістовий, ціле-мотиваційний) та елементи мисленнєвої діяльності фахівця, виявлено динаміку розвитку кожного із компонентів зазначеного феномена, створено авторську модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів, презентовано програму розвитку ціннісних детермінант ціле-мотиваційного компонента професійного мислення, здійснено експериментальне впровадження даної програми у ході формувального експеримента та перевірено її ефективність.

1. Здійснений у дисертаційному дослідженні теоретичний аналіз проблеми професійного мислення особистості є підставою стверджувати, що воно виступає як сутнісний прояв людини у її професійній діяльності, яка, в свою чергу, детермінована різними видами мислення, а саме: теоретичним, практичним, репродуктивним, творчим, інтуїтивним, аналітичним та іншими, що можуть виступати як характеристики власне професійного мислення. Водночас їх своєрідне поєднання, залежно від предмету, засобів, умов та результатів праці, можуть спричинювати специфічні види професійного мислення – управлінського, медичного, оперативного, педагогічного, а також психологічного.

Дослідження професійного мислення майбутніх психологів засвідчило, що його особливістю виступає вміння аналізувати психологічну ситуацію не тільки шляхом репрезентації та відображення своїх власних розумових здібностей психолога-фахівця, а й, водночас, шляхом розуміння та інтерпретації мислення клієнта у відповідній ситуації. Професійне мислення психолога відрізняється усвідомленням змісту діяльності, рефлексією на вирішення професійних завдань, необхідністю розуміння прихованих від безпосереднього спостереження латентних внутрішніх механізмів психіки об'єкта – конкретного індивіда, його психічних станів, емоцій, переживань, мотивацій, переконань, ідеалів, ціннісних смислів та їх проявів. Мисленнєва діяльність психолога як фахівця в системі «людина – людина», передусім, обумовлена особистісними утвореннями, такими як: Я-концепція, спрямованість, установка та цінність. Цінності та ціннісні орієнтації є

визначальними, значущими регуляторами поведінки людини, її комунікативних зв'язків, спілкування, діяльності, важливими спонукальними механізмами, залежно від яких психолог-фахівець здійснює вибір стратегії та підбір засобів продуктивного вирішення завдань. Йдеться не про жорстку детермінацію психічних явищ, а про якісний, «м'який», опосередкований вплив на професійне мислення фахівця певних внутрішніх характеристик його особистості, усього складу внутрішнього буття людини, її суб'єктивних орієнтирів власного світовідчуття, світобачення та світорозуміння. Саме до таких детермінант належить ціннісна складова особистості майбутнього психолога, яка певним чином трансформується у ціннісну спрямованість професійного мислення саме під час вирішення професійних завдань. Відтак, період професійної підготовки, входження людини в професійну діяльність є одним із важливих етапів формування особистості, який характеризується не тільки оволодінням професійними знаннями, навичками та вміннями, але й суттєвими змінами у мотиваційній сфері особистості, формуванням специфічних професійних мотивів, запитів, диспозицій та цінностей.

2. Професійне мислення майбутніх психологів як інтегративне утворення, зумовлене специфікою їх професійної діяльності, включає три компоненти – функціонально-операційний, змістовий та ціле-мотиваційний, кожний з яких відповідно складається з окремих елементів, які у сукупності розуміються як ознаки, що відображають його сутність. У процесі професійної підготовки спостерігаються активізація змістового компонента професійного мислення студентів-психологів, а також нерівномірність розвитку функціонально-операційного з найвищими показниками по закінченню бакалаврату та зниженням їх у магістрів, що пояснюється варіативністю самої структури мисленнєвої діяльності студентів.

3. Експериментальне дослідження ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів на основі факторного аналізу дозволило виділити п'ять факторів даного компонента, які відповідають визначеним критеріям, та отримали власну назву: *прагматичний* (характеризує узагальнений нахил до практичного вирішення завдань, вміння правильно планувати та реалізовувати обрану стратегію поведінки, але, водночас, негативним проявом прагматичного фактора є такі показники, як: особистісна користь, спрямованість виключно на матеріальні статки, ознаки егоїзму та бажання отримати можливість впливати на події); *егоцентричний* (відображає нездатність особистості змінювати пізнавальну позицію до певного об'єкту, зосередженість на власних цілях, прагнення уникати напруження, покарань або критики); *самоактуалізуючий* (фіксує прагнення до реалізації потенційних можливостей, здібностей і талантів); *пізнавальний* (відтворює наявність активного особистісного пошуку та самоудосконалення, вибіркової у підборі засобів та способів поведінки особистості, прагнення до незалежності та неупередженості при виконанні професійної діяльності); *конформістський* (інтерпретується як свідоме намагання особистості уникати відповідальності за результати своєї діяльності, пристосування до обставин, прояв намірів орієнтуватися на стандарти поведінки та готові рішення, проте позитивною стороною прояву цього фактора є налаштованість на процес співпраці та взаємодії при виборі конструктивних цілей). За даними експерименту

саме цей компонент, як уособлення ціннісних детермінант, є найвпливовішим серед інших та зазнає певних змін у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців, проте вони не є достатніми для позитивної динаміки функціонування професійного мислення. За результатами проведеного дослідження створено авторську модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів.

4. Ефективною щодо розвитку ціле-мотиваційного компонента та професійного мислення в цілому є цілеспрямована програма оптимізації ціннісної сфери особистості майбутніх психологів засобами активного соціально-психологічного навчання, яка містить теоретичну частину у вигляді міні-лекцій та аксіологічного тренінгу, спрямованого на активізацію ціннісних складових мислення фахівця з психології.

Реалізація авторської програми розвитку професійного мислення майбутніх психологів довела доцільність запровадження спеціального навчального курсу, що містить інформацію про цінності, передбачає організацію та стимулювання рефлексивної діяльності студентів з метою їх орієнтації на ті чи інші цінності при реалізації професійних запитів, використання діалогових та тренінгових технологій у процесі роботи з формування ціннісної складової професійного мислення майбутнього психолога і, безумовно, сприятиме посиленню фахової підготовки студентів.

Здійснене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективними, на нашу думку, є комплексне дослідження проявів індивідуальних особливостей формування ціннісної сфери фахівця в процесі професіоналізації, дослідження ролі ціннісних детермінант у професійних деформаціях особистості психолога.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних фахових виданнях:

1. Романова Ю.В. Теоретичний аналіз підходів до вивчення професійного мислення у психології / Ю.В. Романова // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 37 (61). – С. 70 – 74.

2. Романова Ю.В. Індивідуальна система цінностей як ресурсний потенціал становлення особистості фахівця з психології / Ю.В. Романова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. - № 39 (63). – С. 148 – 155.

3. Романова Ю.В. Психологічні особливості компонентної структури професійного мислення майбутніх психологів / Ю.В. Романова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 42 (66). – С. 239 – 248.

4. Романова Ю.В. Розвиток особистісного потенціалу майбутніх психологів за допомогою програми оптимізації ціннісних детермінант професійного мислення студентів (за результатами експериментального дослідження) / Ю.В. Романова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – № 43(67). – С. 393 – 398.

5. Романова Ю.В. Структурні особливості професійного мислення майбутніх психологів / Ю.В. Романова // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог : Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2014. – Вип. 26. – С. 115-118.

Стаття у науковому іноземному виданні:

6. Романова Ю.В. Ценностная обусловленность профессионального мышления будущих психологов / Ю.В. Романова // Уральский научный вестник. Серия: Педагогические науки. Психология и социология. – Уралск, Республика Казахстан, 2014. – № 6 (85). – С. 114 – 118.

Матеріали конференцій:

7. Романова Ю.В. Професійне мислення фахівця як складова соціального капіталу суспільства / Ю.В. Романова // Професійна культура фахівця: сутність, реалії, перспективи : міжнародної наук.-практ. конф., 22-23 лист. 2012 р. : тези доповіді. – Суми : Університетська книга, 2012. – С. 17-19.

8. Романова Ю.В. Професійне мислення як важлива компетенція представників професій типу «людина – людина» / Ю.В. Романова // Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни : наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 травня 2012 р. : тези доповіді. – К. : НАДУ, 2012. – С. 312 – 314.

9. Романова Ю.В. Формування професійного мислення майбутніх психологів в освітньому середовищі / Ю.В. Романова: зб. наукових праць звітної наукової конференції викладачів університету за 2011 рік [«Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету»] (Київ, 9 – 10 лютого 2012 р.). Ч. 2 / укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Симоненко, О.П. Ємельянова. – К.:НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 126-127.

10. Романова Ю.В. Ціннісна складова компетентнісного підходу в освіті / Ю.В. Романова // Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю , 25 квіт. 2013 р. – Т. 2 / за наук. ред. Ю.В. Ковбасюка, К.О. Ващенко, С.В. Загороднюка : тези доповіді. – К. : НАДУ, 2013. – С. 30-31.

Інше видання:

11. Романова Ю.В. Професійно важливі якості як сутнісна складова кар'єрного потенціалу психолога / Ю.В. Романова // Наукові праці МАУП. – К. : МАУП, 2001 – Вип. 4(35). – К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. – С. 203-209.

12. Романова Ю.В. Ціннісна сфера особистості психолога – практика як основа його професійного розвитку / Ю.В. Романова // Практична психологія в системі вищої школи: [монографія] ; за ред. Т.В. Бушуєвої, С.О. Ставицької / авт. кол. кафедри практичної психології та психотерапії. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 135 -144.

АНОТАЦІЇ

Романова Ю.В. Ціннісні детермінанти розвитку професійного мислення майбутніх психологів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – «педагогічна та вікова психологія». – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2014.

У дисертації, присвяченій вивченню впливу ціннісних детермінант на розвиток професійного мислення майбутніх психологів, здійснено теоретичний аналіз наукових підходів вивчення професійного мислення фахівця з психології; виявлена та емпірично досліджена його структура (функціонально-операційний, змістовий та ціле-мотиваційний компоненти); встановлені основні показники, критерії та рівні кожного компонента (низький, середній, високий), визначена їх динаміка розвитку в процесі професійної підготовки та значущість у структурі професійного мислення студентів-психологів. Доведено найбільший вплив на розвиток професійного мислення психологів у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців ціле-мотиваційного компонента, який складається з емпірично встановлених факторів (прагматичний, егоцентричний, самоактуалізуючий, пізнавальний, конформістський), які є уособленням ціннісних детермінант. Представлена авторська модель розвитку професійного мислення майбутніх психологів, на основі якої обґрунтована, розроблена та апробована програма розвитку ціле-мотиваційного компонента професійного мислення майбутніх психологів шляхом оптимізації ціннісної сфери особистості, ефективність якої дозволяє рекомендувати її до використання у вищих навчальних закладах при підготовці фахівців з психології з метою розвитку їх професійних компетенцій.

Ключові слова: мислення, професійне мислення, професійне мислення психологів, детермінанти професійного мислення, ціле-мотиваційний компонент професійного мислення, функціонально-операційний компонент професійного мислення, змістовий компонент професійного мислення, цінності, ціннісні орієнтації, ціннісна сфера особистості, ціннісні детермінанти.

Романова Ю.В. Ценностные детерминанты развития профессионального мышления будущих психологов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – «педагогическая и возрастная психология». – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертационное исследование посвящено изучению проблемы влияния ценностных детерминант на развитие профессионального мышления будущих психологов. На основе теоретического анализа исследования проблемы профессионального мышления выделены и структурированы современные подходы в определении психологического содержания данного феномена; выявлена его структура, состоящая из целе-мотивационного, функционально-операционного и содержательного компонентов.

В ходе экспериментального исследования были установлены основные показатели, критерии и уровни (низкий, средний, высокий) названных компонентов профессионального мышления будущих психологов, изучена динамика развития, а также степень значимости каждого из них в процессе обучения студентов. Основное внимание в диссертации было сконцентрировано на исследовании целе-мотивационного компонента мышления, который подвержен существенным изменениям в процессе обучения студентов-психологов и оказывает наибольшее влияние на функционирование и развитие всего профессионального мышления. Так,

эмпирически установлены пять составляющих факторов данного компонента профессионального мышления будущих психологов, а именно: прагматический, эгоцентрический, самоактуализирующий, познавательный и конформистский, иерархия которых изменяется в зависимости от основных ценностных направляющих личности, а в своей совокупности они представляют ценностные детерминанты мышления психологов. Экспериментально установлена динамика развития и степень значимости каждого из перечисленных факторов у студентов-психологов в период обучения в ВУЗе.

В диссертации разработана модель развития профессионального мышления будущих психологов и показано, что процесс преобразования их мыслительной деятельности в собственно профессиональное мышление требует целенаправленной организации самого процесса образования, имеющего целью не только развитие познавательных способностей индивида для решения профессиональных задач, но и формирование ценностно-мотивационной основы для самого мышления.

Разработана и апробирована авторская программа развития целе-мотивационного компонента профессионального мышления будущих психологов путем оптимизации ценностной сферы личности, состоящая из теоретической части и аксиологического тренинга.

Сравнительный анализ результатов формирующего эксперимента позволил сделать вывод о потенциальной способности целенаправленного формирования такой системы ценностных ориентаций, которая существенно влияет на продуктивность мышления, а также определяет характер содержания и результат достижения ведущих жизненных и профессиональных целей личности.

Ключевые слова: мышление, профессиональное мышление, профессиональное мышление психологов, целе-мотивационный компонент профессионального мышления, содержательный компонент профессионального мышления, функционально-операциональный компонент профессионального мышления, ценности, ценностные ориентации, ценностная сфера личности.

Romanova Y.V. Value determinants of development of professional thinking of future psychologists. – Manuscript.

The dissertation research for obtaining of a scientific degree of candidate of psychology under the speciality 19.00.07 – «pedagogical and age psychology».– Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2014.

This dissertation work is devoted to research of influence of value determinants over the development of the professional thinking of the future psychologists. It represents the review and analysis of the theoretical approaches (doctrines) in relation to the study of professional thinking of specialists in the field of psychology.

The component structure of professional thinking (operational, cognitive and goal-motivational components) is suggested and empirically researched in this paper. In fact, the author demonstrated main indicators, criteria and levels (low, medium and high) attributable to each of those components, determines their development and dynamics in course of the professional training and importance in the whole structure of the professional thinking of students-psychologists.

It is shown that the goal-motivational component, representing the value determinants (consist of pragmatic, egocentric, self-actual, cognitive, conformance factors), has the greatest influence on the development of professional thinking of psychologists in the process of profession training of future specialist in psychology.

It is elaborated, proved and tasted the program of development of goal-motivational component in professional thinking of future psychologists which includes the optimization of values of personality. Efficient and successful results of the presented program allow us to recommend this program for proper application in higher educational establishments during the education of specialists in psychology for their professional benefits.

Key words: thinking, professional thinking, goal-motivational component of the professional thinking, determinants of professional thinking, functional component of professional thinking, cognitive component of professional thinking, values, value system, values of personality, value determinates.



Підписано до друку 04.08.2014 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 прим. Зам. № 327

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.